

Kunst ja loodus pargis.

Kujunduslike ja liigikaitseliste eesmärkide ühendamine parkide restaureerimisel ja hooldamisel Saare maakonna looduskaitsealuste parkide näitel

Kokkuvõte doktoritööst¹

Urve Sinijärv

Sissejuhatus

Üks Eesti maastiku iseloomulikke jooni on ajalooliste parkide suur hulk ja tihedus. See on seotud peamiselt vanade mõisasüdamete, kuid ka linnade ja muude asulate, kirikute ja kalmistute ning mõningal määral isegi talude arenguga. Kõige rohkem on meil vanu mõisaparke, mille koguarvu on võimalik siiduda kunagiste mõisate hulgaga. 20. sajandi algul loendati Eestis ligi 1100 rüütli-, kiriku-, kroonu- ja linnamõisat, millest enamiku juurde kuulus suurem või väiksem kujundatud välisruum aia või pargi näol. Koos abimõisatega on meil mõisaid olnud kokku aga üle 2100 ja seega võis parkide arv olla tunduvalt suuremgi. Mõisaparkidele lisanduvad linnapargid, mille kohta on varaseimad teated juba 14. sajandist, enamik neist pärineb aga 19. ja 20. sajandist ning samal perioodil on rajatud ka paljud meie kiriku- ja pastoraadi-, dendro- jt pargid.

Doktoritöö teema on Eesti pargipärandi restaureerimine. Parkide kui kultuuripärandi eripäraks on see, et tegu on loodust ja kultuuri ühendavate mälestistega ehk kahe väärtusvaldkonna kokkupuutekohaga ja nende põimumise ilminguga. Kaht poolust ühendavaks lüliks on siin esteetika, mis avaldub pargi kujunduses. See on sümbiootiline kooslus, kus üheta pole teist – loodus ei ole siin loodus iseeneses ja kunst samuti mitte, vaid tegemist on nende kahe omavahelises vastasmõjus ja pidevas arengus oleva tervikuga, mida kujundavad nii inimese tehtavad valikud kui ka looduslikud protsessid. Parkide loomi-

1 Sinijärv, U. (2013). Kunst ja loodus pargis. Kujunduslike ja liigikaitseliste eesmärkide ühendamine parkide restaureerimisel ja hooldamisel Saare maakonna looduskaitsealuste parkide näitel. Doktoritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

se esmane eesmärk on olnud luua kunstiväärtus, ajalooline ja loodusväärtus on lisandunud aja jooksul. Kõigi nende väärtustega arvestamine on kompromiss-ülesanne, mille lahendamiseks doktoritöö tegelebki.

Töö uurimisküsimus on, kas ja mil määral on võimalik ühitada parkide restaureerimisel kujunduslikke ja liigikaitselisi eesmärke, ning peamine põhjus sellise küsimuse püstitamiseks on asjaolu, et üldiselt ei ole parkide restaureerimisel loodusväärtustega arvestamist omaette eesmärgiks seatud. Põhitähelepanu on enamasti pargi kujundusel, kusjuures viimastest aastatest võib tuua ka näiteid, kus pargi korrastamisega on oldud liigagi innukad, mille tagajärjel on kokkuvõttes kannatanud nii pargi kujunduslik väärtus kui ka rikutud aastakümneteks selle ökoloogiline tasakaal. Töö eesmärk on kahe väärtusvaldkonna ühendamine vastastikku kasulikul viisil: näidata, et ökoloogia võib olla pargi kujunduse teenistuses, ja vastupidi – et kujundusega seotud otsused võivad soodustada elurikkust, ning selles seisneb ka töö innovatiivsus. Töös pakutavat lähenemisviisi võiks nimetada parkide ökoloogiliseks restaureerimiseks. Kaks peamist erinevust võrreldes looduslike koosluste taastamisega on esiteks see, et eesmärk ei ole taastada pargi looduslikkust, vaid säilitada ja suurendada selle elurikkust, ning teiseks see, et samal ajal lahendatakse ka pargi kujunduslikke küsimusi.

Töö koosneb kahest osast: teoreetilisest osast ja restaureerimis-ülesandest. Teoreetilisest osast käsitletakse arhitektuurimälestiste restaureerimise nüüdisaegsete põhimõtete rakendamist parkides ning tuuakse selle kohta näiteid, antakse ülevaade Eesti parkide kujunemisest ja hetkeseisust, kirjeldatakse neis järgitud stiiliperioodide kujundusvõtteid ja seda, kuidas on Eestis seni parkide restaureerimisele lähenetud. Seejärel näidatakse, mis põhjusel on pargid tänapäevases Eesti maastikus omandanud lisaks arhitektuuri- ja kunstiväärtusele ka loodusväärtuse. Kuna töö spetsiifiline eesmärk ongi sellega arvestamine parkide restaureerimisel, siis selgitatakse teoreetilisest osast välja ka tähtsamate pargis esinevate elustikurühmade vajadused. Nendeks elustikurühmadeks on puittaimed, rohhtaimed, samblad, samblikud, selgrootud, kahepaiksed ja roomajad ning imetajad.

Töö põhisisuks on restaureerimisülesande lahendamine üheteistkümnemes Saare maakonna pargis, mida koos valikute põhjendustega kirjeldatakse sõnaliselt ning illustreeritakse fotomontaaži abil. Eesmärk on pakkuda igaile pargile sõltuvalt tema seisundist ja probleemidest individuaalne lahendus, mis vastaks töö peamisele eesmärgile – ühtaegu ajaloolise ruumistruktuuri ja kujundusliku idee taastamisega soodustada pargis elurikkuse säilimist ja kasvu. Töö lõppsiht on pakkuda välja soovitatavate praktiliste tegevuste kogum parkide restaureerimisel ja hooldamisel, mis vastaks nii kujunduslikele kui ka liigikaitselistele eesmärkidele.

Teoreetiline osa

Kõigepealt käsitletakse kultuurimälestiste restaureerimise nüüdisaegseid põhimõtteid ning tutvustatakse restaureerimisteooriate arengut ja terminoloogiat. Seejärel vaadeldakse kultuuripärandi säilitamise erinevaid meetodeid ning nende rakendamist parkides. Kokkuvõtvalt võib öelda, et nüüdisaegne lähenemine parkidele on kombinatsioon 1) konserveerimisest ehk hooldusest ja säilitamisest, mis on esmatähtis ja peamine meetod, 2) restaureerimisest, mille käigus püütakse säilitada ajalooline park võimalikult autentsel kujul koos kõigi selle kihistuste ja stiililiste ümberkujunduste jälgedega, kuid tehes vajaduse korral ka pargi ilmet ja seisundit muutvaid väärtuspõhiseid otsuseid, ning 3) rekonstrueerimisest, mis on põhjendatud vaid erandjuhtudel, kui pargi mingid osad on pöördumatult kahjustunud, kuid neil on selline ajalooline, arhitektuurne, esteetiline vm väärtus, et otsustatakse taastada kogu ulatuses uuesti. Sealjuures on oluline, et otsuste langetamine kõigil tasanditel põhineks uuringutel ja teaduslikul analüüsil ning tegevust korraldataks pikaajalise tegevuskava alusel.

Järgnevalt antakse ülevaade Eesti parkide ajaloost, neis kasutatud kujundusvõtetest, parkide arengust, uurimisest ja historiograafiast, samuti nende kaitsemehhanismidest ja restaureerimise senisest praktikast. Käsitletakse parkide loodusväärtusi ning ökosüsteemset lähenemist parkide taastamisele.

Eesti ajalooliste parkide arhitektuurset väärtust ning eri ajastutele omaiseid stiilivõtteid võib seostada baroki-, klassitsismi- ja historitsismiperioodiga arhitektuuris, kuid peale selle võib parkidel olla ka muid kultuuriajaloolisi väärtusi, nagu seotus oluliste isikute või sündmustega või nende funktsioon teatud perioodil. Eesti parkide peamiseks probleemiks on aga järjepidevuse puudumine 20. sajandi jooksul, mis on tingitud eelkõige aset leidnud ühiskondlikest muutustest.

Samal ajal on Eesti pargid omandanud arvestatava loodusväärtuse, mis on seotud kahe peamise asjaoluga: esiteks on nende näol tegemist vanade laialehiste puistutega, mida meil on metsadena looduslikult väga vähe säilinud ja mis pakuvad elupaika paljudele just nendele kooslustele omastele sambla-, sambliku, putuka- ja soontaimeliikidele; teiseks on park enamasti maastikuliselt mitmekesine, tänu millele võivad seal leida elupaiga rohkemad liigid.

Seni on restaureerimisel käsitletud parki ennekõike kui arhitektuurset kompositsiooni ning lahendatavad küsimused on olnud eelkõige kujunduslikud. Pargi käsitlemist ökosüsteemina üldjuhul eesmärgiks seatud ei ole. Pargi kui ökosüsteemi puhul vajab tähelepanu aga kooslus, kus kõik komponendid on omavahelistes seostes, luues üksteisele vastastikku elu- ja kasvutingimusi.

Protsesse sihipäraselt suunates on võimalik neid seoseid tugevdada ja soodustada elurikkuse kasvu. See peab samal ajal olema ühitatud kujunduseesmärkidega, kuna üksnes elurikkuse suurendamisega tegeldes jäetaks kõrvale pargi peamine ja algne eesmärk – olla kunstilist elamust pakkuv keskkond. Selles seisneb parkide ökoloogilise restaureerimise eripära ning peamine erinevus looduslike koosluste taastamisest.

Lõpuks käsitletakse lähemalt tähtsaimaid Eesti parkides esinevaid elustikurühmi, selgitatakse välja nende vajadused seoses pargi omadustega ning hoolduse ja restaureerimisega ning seotakse need vajadused teiste elustikurühmade omadega. Tulemus on kokku võetud kahel viisil: restaureerimis- ja hooldustegevuste loendina elustikurühmade kaupa (lisa 1) ning parki iseloomustavate omaduste ja elementide mõju ülevaadena, mis on kokku võetud alljärgnevas tabelis (tabel 1). Loend ja ülevaade moodustavad ühe peamise metodoloogilise aluse järgneva restaureerimisülesande lahendamisel.

	Puit- taimed	Roht- taimed	Samblad	Samblikud	Seened	Selgrootud	Kahepaiksed ja roomajad	Linnud	Nahkhiired	Teised pisimetajad
Eri iseloomuga pargiosad	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Vanad laialehised puud			++	++	++	+		+	+	
Puuõõnsused						+		++	++	+
Puittaimestiku liigirikkus		+	+	+	+	+		+	+	(+)
Puittaimede erivanuselisus			+	+						
Taimkatte mitmerindelisis			+	+		+		+	+	+
Rohttaimestiku liigirikkus					+	+		(+)	(+)	+
Head valgustingimused	+	++	+	++						
Puistu mosaiiksus ehk ebaühtlane tihedus	+	+	+	+		+	+	+	+	+
Alusmets/põõsarinne						+		++	+	+
Veekogud		+	++	+		+	++	+	++	+
Vee- ja kaldataimestik		+	+			++	++	+	+	+
Häilud e võraavad	+	++	+	+					+	

	Puit- taimed	Roht- taimed	Samblad	Samblikud	Seened	Selgrootud	Kahepaiksed ja roomajad	Linnud	Nahkhiired	Teised pisimetajad
Õie- ja nektaririkkad taimed kogu vegetatsiooniperioodi jooksul						++		(+)	(+)	
Söödavate viljadega taimed								++		+
Surnud puud			+	+	++	+		+	(+)	
Varjepaigad (kõrgema rohttaimestikuga ribad, oksahunnikud jms)						+	+	+		+
Hooned ja keldrid						(+)	(+)	+	++	
Arhitektuursed väikevormid			+	+						

Tabel 1. Parki iseloomustavate omaduste ja elementide mõju elustikurühmadele / Effect of the characteristic qualities and elements of parks on biotic groups

■ – mõju ei hinnata, kuna vastava omaduse või elemendi moodustab rühm ise

++ – väga suur soodustav mõju

+

– soodustav mõju

(+) – eeldatav või kaudne soodustav mõju

Restaureerimisülesanne

Restaureerimisülesandes pakutakse välja lahendused üheteistkümne Saa-re maakonna pargi restaureerimiseks, arvestades nende ajaloolist arengut ja kujundust ning ühitades need töö teoreetilises osas välja selgitatud elustikurühmade vajadustega. Pargi ajaloo ja kujunduse ülevaates tuginetakse varem avaldatud kirjalikele andmetele, arhiiviallikatele ning välitöödel tehtud tähelepanekutele. Samuti kasutatakse lähteandmetena ajaloolist plaanimaterjali, mida kõrvutatakse tänapäevaste kaartidega, selgitades välja pargiosade struktuuri järjepidevuse ning nende taastamise võimalikkuse ja otstarbekuse praegu, samuti erineva kasutus- ja hooldusintensiivsusega alad. Liigiandmeid esitades toetutakse peamiselt 2007. ja 2008. aastal tollase Riikliku Looduskaitsekeskuse tellimisel tehtud inventuuride tulemustele ja osaliselt ka varem teada olevatele andmetele. Käsitletavad pargid on:

1. Audla mõisa park
2. Koikla mõisa park

3. Kuressaare lossipark
4. Kärla kirikupark
5. Lööne mõisa park
6. Muhu pastoraadi park
7. Mõntu mõisa park
8. Oti mõisa park
9. Pidula mõisa park
10. Pädaste mõisa park
11. Tumala mõisa park

Restaureerimislahendustes määratakse lähteandmetele tuginedes iga pargi peamised väärtused – nii kujunduslikud kui ka looduslikud –, aja jooksul lisanud väärtusetud ja pargi ilmet rikkuvad kihistused, samuti pargi kujunduse juurde kuulunud, kuid nüüd puuduvad elemendid ning praegune üldine seisund ja hooldatuse tase. Seejärel sõnastatakse restaureerimise kõige olulisemad eesmärgid, sh pargi väärtuste säilimiseks vajalikud tegevused ning otsused nii pargi ilmet rikkuvate kihistuste likvideerimise kui ka puuduvate elementide taastamise kohta. Peamine eesmärk on leida kompromiss kujunduslike taotluste, töö teoreetilises osas välja selgitatud elustikurühmade vajaduste ning Saare maakonna parkide liigiinventuurides antud soovitude vahel. Alljärgnevalt antakse lühiülevaade igast käsitletud pargist.

1. Audla mõisa park

Audla mõisa park on stiilse varaklassitsistliku peahoone juurde kuuluv väike park, mille kujunduses on baroki ja klassitsismi siirdeperioodile iseloomulikult kasutatud ka varasemale ajastule omast korrapärast kujundusvõtet, milleks oli pargi kirdeosas asunud teerist. Pargi terviklahendus on olnud aga juba algselt ebasümmeetriline ning selle iseloomulikuks jooneks oli tihe teedevõrk. Pikaajase hooldamatuse tagajärjel on aga park tugevalt võsastunud ning algne struktuur on peaaegu täielikult kadunud. Vaatlusalustest parkidest on see kõige halvemas seisundis. Ka enamiku liigirühmade poolest on park liigivaene. Ühegi liigirühma puhul ei leitud haruldusi ega tõstetud esile eritingimusi liikide säilimiseks.

Restaureerimisel on esmaseks ja üheks kõige olulisemaks tegevuseks võsaraie. Pargi idaosas, kus on praegu üsna varjukas ja ühtlase struktuuriga puistu, tuleb parandada valgustingimusi. Eesmärgiks peaks olema kujundada liigirikas ja mitmerindeline pargipuistu, kus avatumad alad vahelduvad suletumatega. Lõunapoolses pargiosas on võimalik jätta alles ka terviklikke põõsastunud alasid ja õõnsustega puid lindude jaoks. Kuna park on väike, tuleks istutuste kavandamisel eelistada väiksemakasvulisi liike, mis pakuksid elu- ja toitumisvõimalusi võimalikult paljudele teistele elustikurühmadele, ning

sealjuures jälgida, et kogu vegetatsiooniperioodi vältel oleks pargis õitsvaid taimi. Niitmistiheduse järgi võiks park edaspidi jaguneda kaheks: tihedamini niidetavad esi- ja tagaväljak ning ülejäänud pargiala, kus niidetakse üks või kaks korda vegetatsiooniperioodi jooksul. Tuleks säilitada ja esile tõsta pargi põhja- ja idaküljel asuvaid sammaldunud kiviaedu, soovi korral on ajalooliste plaanide alusel võimalik taastada teedevõrk.

2. Koikla mõisa park

Koikla mõisa park on suhteliselt väike ja liigivaene. Mõisa peahoone säilinud ei ole, selle alusmüüri on ehitatud ühekorruselise puitehitis, mis on kasutusel kauplusena. Vabakujundusliku pargi võrdlemisi homogeense puistu iseloomulikeks omadusteks on hariliku jalaka suheliselt suur osakaal, teedevõrgu puudumine, põõsarinde vähesus ja üldine varjukus. Pargis on vaid üks suurem lagendik, mis jääb kaupluse ja sellest kagus asuvate aidavaremete vahele. Omaette probleem on rohttaimestiku liigivaesus, domineerib harilik naat.

Pargi restaureerimisel on kolm peamist ülesannet: parandada pargi valgustingimusi ja mosaiiksust, suurendada oluliselt põõsarinnet ning kujundada liigirikam rohttaimestik. Pargi jaotamine eri hooldusvajadustega piirkondadeks ei ole tingimata vajalik. Kogu pargi ulatuses on võimalik niitmisseadusega luua taimestikule varieeruvaid kasvutingimusi, mis samal ajal suurendab ka pargi kujunduslikku vaheldusrikkust. Peale selle tuleks parandada parki ümbritsevat kiviaeda ning kaaluda jalgteede rajamist, kuigi tõenäoliselt piisaks ka niidetavaist jalgradadest.

3. Kuressaare lossipark

Kuressaare lossipark on silmapaistev vabakujunduslik park. Selle kujundust on rajamisest peale iseloomustanud tihe teedevõrk ning ilupuude ja -põõsaste suur osakaal. Ka liigirühmade poolest on park rikkalik, mis on eriti tähelepanuväärne, kui arvestada, et tegemist on linnapargiga. Siit leiti mitmeid haruldusi ja kaitsealuseid liike, nende seas koguni viis liiki nahkhiiri.

Puud, põõsad ja rohttaimed vajavad restaureerimisel eraldi tähelepanu. Eeskätt on tarvis parandada kõigi valgustingimusi. Üldiseks taotluseks peaks olema avatud ja suletud alade vaheldumine, milleks tuleks paigutada valgusele paremini eksponeeritud alade kõrvale varjulisemaid puu- ja põõsarühmi. Praegune pargipuistu on kohati pigem liiga ühtlase ja tiheda struktuuriga, mistõttu kiratsevad puude all nii põõsad kui ka rohurinne. Kuressaare lossipargis on suurepärane võimalus kasutada restaureerimisel pargis ajalooliselt kasvanud liike, eriti aktsentsete ja haruldaste puu- ja põõsaliikide hulgast. Valikute tegemisel tuleks eelistada neid, mis pakuksid elu- ja toitumisvõimalusi võima-

Ill. 1. Audla pargi põhjaosa. Üleval olukord 2011. aasta suvel ning all sama vaade fotomontaažil restaureerituna. Restaureerimislahenduses on parandatud pargipuistu valgustingimusi, likvideerides isetekkelist puude järelkasvu ning luues sellega tingimused põõsaste istutamiseks ja rohttaimestiku liigirikkuse suurenemiseks. Pargi servas on taastatud kiviaed.

The northern part of Audla park. The picture above displays the condition of the park in summer of 2011 and the picture below is of the same view restored on the photo assemblage. The restoration solution includes the improvement of light conditions by removing spontaneously grown trees in order to create the conditions for planting shrubs and increase the diversity of herbaceous plant species. A stone fence has been restored on the edge of the park.

Ill. 2. Audlaallee. Üleval olukord 2011. aasta suvel ning all sama vaade fotomontaažil restaureerituna. Kujunduslikult väärtuslik vahtraallee asub pargi idaosas. Restaureerimislahenduse järgi on allees likvideeritud vigastatud puud ja kuivanud oksad. Avatud on ka vaatesiht ning kujundatud liigirikkamat rohttaimestikku alleepuude all.

Audla's alley. The picture above displays the condition of the park in summer of 2011 and the picture below is of the same view restored on the photo assemblage. The alley of maple trees which is valuable design wise is located in the eastern part of the park. In the restoration solution damaged trees and withered branches are eliminated. Also the view has been opened and herbaceous plants rich in species have been designed under the alley trees.

Ill. 3. Koikla mõisa park. Üleval olukord 2011. aasta suvel ning all sama vaade fotomontaažil restaureerituna. Koikla pargi restaureerimisel on kolm peamist ülesannet: parandada pargi valgustingimusi ja puistu struktuuri, suurendada oluliselt põõsarinnet, mis praegu sama hästi kui puudub, ning teha naaditõrjet ja kujundada liigirikkamat rohttaimestikku.

Koikla Manor park. The picture above displays the condition of the park in summer of 2011 and the picture below is of the same view restored on the photo assemblage. The main three goals for the restoration of Koikla park are the improvement of light conditions and the structure of the stand, to increase the shrub layer which is currently almost non-existent and to exterminate goutweed and design herbaceous plants rich in species.

Ill. 4. Pädaste pargi põhjaosa. Üleval olukord 2011. aasta suvel ning all sama vaade fotomontaažil restaureerituna. Siin tuleks esile tõsta silmapaistvaid ja haruldasi puid ja parandada nende valgustingimusi, nt eemaldada harilikku pögi (*Fagus sylvatica*) eest seda varjutavad puud. Sellega luuakse ühtlasi võimalused põõsagruppide istutamiseks ning paremad valgustingimused rohttaimestikule. Likvideerida tuleks ka isetekkelisi noori puid parki ääristava müüri ääres, kuna need kahjustavad edaspidi müüri ja sulgevad vaated ümbritsevale maastikule.

The northern part of Pädaste park. The picture above displays the condition of the park in summer of 2011 and the picture below is of the same view restored on the photo assemblage. Herein outstanding and rare trees should be highlighted and their lighting conditions improved. For example the trees that keep the European beech (*Fagus sylvatica*) in shade should be removed. This also creates good conditions for shrub planting and better lighting conditions for herbaceous plants. Spontaneously grown trees next to the wall should also be removed because they will damage the wall in the future and close the views to the surrounding landscape.

likult paljudele teistele elustikurühmadele. Tuleb parandada rohttaimestiku kasvutingimusi, ka võiks kasutada muru asemel kohati pinnakattetaimi. Pargi teedevõrk esimeses järjekorras tähelepanu ei vaja, küll aga vajaks põhjalikku restaureerimist vallikraavi ümbritsev glassiirinnatis.

4. Kärla kirikupark

Kärla kirikupark on vabakujunduslik ja looduslähedase ilmega ning kõigis liigirühmades silmapaistvalt liigirikas, mille põhjuseks on eelkõige kasvukohtade mitmekesisus. Pargi kujunduses on kesksel kohal läbi pargi looklev Kärla jõgi. Park jaguneb kolmeks eri iseloomuga osaks: jõeäärne salumetsailmeline ala, lääneosas asuv palumännik ning poolavatud lõunaosa koos laululava ja kiigeplatsiga.

Nii jõeäärne lammimetsailmeline salumets kui ka lääneosas asuv palumännik on väärtuslikud oma looduslike kasvukohtade poolest ja erilist sekku mist ei vaja. Põhiline restaureerimistegevus peaks aset leidma pargi lõunaosas, kus tuleks suurendada pargipuistu mosaiiksust ja mitmerindelisust. Kärla pargile on omased kodumaised liigid, mida võiks ka uute istutuste tegemisel eelistada. Nii kujunduslikult kui ka liigikaitseliselt on võimalik parki mitmekesistada niitmiseega. Regulaarselt niidetav (suve jooksul mitu korda) peaks olema vaid pargi keskosa laululava ja kiigeplatsi ümbruses, ülejäänud lõunapoolses pargiosas niita vaid korra suve jooksul peale õistaimede viljumist. Tihedamini niidetava ala servadesse jätta looklev 1–2 meetri laiune niitmata riba, see elavdab parki visuaalselt ja tekitab täiendava taimerinde, mis on soodne mitmele elustikurühmale.

5. Lööne mõisa park

Lööne mõisa park on väga väike ja selle põhjuseks on mõisasüdame tükeldamine 20. sajandi algul maareformi käigus. Suur osa ajaloolisest pargialast asub naaberkinnistute taluõuedel. Pargi terviklikkus on rikutud ning kaitse all on üksnes peahoone juurde kuuluv kinnistu ning eraldiseisev pärnaallee pargi kunagises põhjaservas, mis kuulub pargi põhiosa juurde lahustükina. Restaureerimise seisukohast saab rääkida üksnes esiväljaku ning seda raamiva pargipuistu ilme parandamisest.

Esimese sammuna tuleks korrastada esiväljaku avatud ala: niita regulaarselt, likvideerida otse peahoone ette selle vasakule küljele rajatud lille- ja tarbeaed ning võimalikult esile tõsta väärtuslikke ja ilusa võraga läänepärnasid. Teiseks oluliseks tegevuseks on väljakut ümbritsevate põosaste noorendamine. Pargi servaalad võivad jääda tihedamaks, kuid valikuliselt tuleks teha ka hooldusraiet. Põhja poole jääva pärnaallee alt tuleb kõrvaldada juurevõsud ning hooldada puid.

Niitmissageduse poolest võiks park jaguneda kaheks: peahooneesist ringväljakut koos selle lähiumbrusega võiks niita tihedamini, kaugemaid alasid 1–2 korda vegetatsiooniperioodi jooksul. Uuesti tuleks rajada esiväljakut ümbritsev ringtee.

6. Muhu pastoraadi park (Liiva park)

Muhu pastoraadi väike vabakujunduslik park on liigivaene, samuti iseloomustab seda teedevõrgu ja põosarinde puudumine. Väärtuslik on siin Eesti punases raamatus tähelepanu vajava liigi kategooriasse kuuluva pärna-salusambliku populatsioon, mis on teadaolevalt Eesti suurimaid.

Pargi restaureerimisel on kõige olulisem taastada põosarinne. Puude all on võimalik kasutada vaid varju taluvaid liike, avatumate alade servadesse istutada põosaid rühmadena, mida kujundada nii ühe- kui ka mitmeliigilistena, kombineerides erineva kõrgusega taimi. Puudelt tuleks eemaldada vaid esteetiliselt häirivad kuivanud oksad ja tüükad ning samas säilitada tüveõõnsustega puud. Parki tuleks niita kord-kaks suve jooksul. Teedevõrku taastada pole tõenäoliselt otstarbekas, kuna selleks puudub vajadus – park on kogu ulatuses niidetav ja käidav.

7. Mõntu mõisa park

Mõntu mõisa park erineb tavapäraistest mõisaparkidest, kuna mõisaaegne hoonestus on täielikult hävinud ja pargi praegune üldilme on pigem looduslik kui kunstlik. Tegemist on kunagise esindusliku maastikupargiga, kus ainsaks korrapäraseks elemendiks on olnud maanteelt peahoone juurde viiv allee. Park asub kõrvalises kohas, kuulub riigile ja on vähe kasutatav, seega ei ole pargi struktuuri taastamine algsel lähedasel kujul tõenäoline. Parki iseloomustab kõigi liigirühmade puhul keskmisest tunduvalt suurem liigirikkus, mis on eriti suur rohttaimede osas (ca 200 liiki, neist 10 kaitsealused).

Restaureerimisel tulebki põhitähelepanu pöörata pargi põhjaosa poolavatud aladele, tehes järgmist: 1) hooldada kunagist mõisa sissesõidualleed, 2) parandada haruldaste ja silmapaistvate puude kasvutingimusi, 3) vältida lagedate pargiosade võsastumist, 4) tõrjuda avatud aladel puittaimestiku looduslikku järelkasvu, 5) tõsta esile kunagise peahoone asukoht, 6) tõsta esile II maailmasõjast ja Nõukogude perioodist pärit militaarrajatisi, näiteks rannakaitse suurtükide aluseid, 7) likvideerida (osaliselt) maantee serva istutatud pooppuude rida, 8) hoida kaugemad pargiosad looduslähedastena. Peale loetletud tegevuste, mis on suunatud olemasolevate väärtuste säilitamisele, võiks kaaluda ka uute istutuste tegemist, ennekõike võiks istutada kõrgemaid õitsvaid põosaid lagendike servadesse, aga ka aktsentsed üksikpuid või nende gruppe. Valikute tegemisel

pidada ühtlasi silmas, et istutatavad puud ja põõsad pakuksid elu- ja toitumisvõimalusi võimalikult paljudele teistele elustikurühmadele.

8. Oti mõisa park

Oti mõisa park on kujunduslikult pigem erandlik kui tavapärane. Historitsistliku peahoone juurde kuuluvad kaks eraldiseisvat ristikülükukujulist pargiosa, mis on olnud algselt vastandlike kujundustega – põhjapoolne regulaarne ja edelapoolne vabakujunduslik. Põhjapoolse pargiosa ristuvate ja kiirtena hargnevate teede struktuur on praeguseks kadunud ning ala on suures osas metsistunud. Edelapoolne pargiosa on olnud looklevate teede, lainja reljeefi ja mitmerindelse taimestikuga, kuid see on samuti praegu osaliselt kinni kasvanud. Enamiku liigirühmade osas on pargi liigirikkus keskmine, suurem on see vaid linnustiku puhul, mida võib seletada pargi mitmekesiste struktuurielementidega.

Peahoone lähiümbrus on tihedalt niidetav ja valdavalt avatud muruala, mida ilmestavad ohtrad uusistutused. Siin on kõige olulisem restaureerimistegevus hoone põhjaküljele rajatud noore kollektsoonიაia ümberpaigutamine, kuna aia ülesehitus, väikeiluaedadele omased väikevormid ja ka liigiline koosseis ei haaku ajaloolise pargi struktuuriga. Pargi põhjapoolses osas tasuks kaaluda regulaarse pargistruktuuri taastamist. Edelapoolsesse pargiosas on võimalik aga kujundada esinduslik poolavatud pargiala, kus eri suurusega vabakujuliste aasade servi ääristab mitmerindelise taimestik. Siin on juba praegu hästi kasutatud niitmist kui kujundusvõtet, jättes lagendike servadesse looklevad eri laiusega rohttaimeribad. Teedevõrgu taastamine siin ilmselt vajalik ei ole, kuid soovi korral on see teostatav ajaloolise plaani alusel.

9. Pidula mõisa park

Pidula mõisa park on nii kujunduslikult kui ka liigikaitseliselt huvipakkuv. Parki on pikka aega regulaarselt hooldatud, tänu millele on säilinud selle ajalooline ülesehitus. Äratuntavad on nii peahoone lähiümbruse barokiperioodist pärinev regulaarne struktuur kui ka kaugemad inglise stiilis pargiosad, mida iseloomustavad aktsentsed võõrpuuliigid, arvatav muinaslinnus ja pargipuistu kohta eba-harilik sarapuurohkus. Enamiku liigirühmade osas iseloomustab parki keskmisest suurem liigirikkus, mis samblike puhul on inventeeritud parkidest suurim. Üldist liigirikkust soodustavad siin head ja mitmekesised valgustingimused, pargi mosaiiksus, hoonete ja kiviaedade olemasolu ning põõsastik.

Peahoone lähiümbruse valdavalt avatud ning algselt regulaarset struktuuri tuleks restaureerimisel igati rõhutada ja esile tõsta, kuna tegemist on barokse hoone vahetu lähedusega. Pargi idaservas asuv poolavatud ala on olnud algselt tihedama puistuga ja see annab alust siia uusi istutusi kavandada. Siia on

võimalik kujundada mitmeliigilisi ja -rindelisi põõsarühmi, mis vahelduksid avatud alade ja üksikpuudega. Sealjuures saaks kasutada pargis varem kasvanud liike. Pargi kesk- ja põhjapoolses osas on olulised sarapuud, millest on istutatud näiteks allee pargi keskosas asuvale kunstlikule künkale viiva tee äärde ja maalinna ümbritsevatele vallidele. Pargi keskosas kunstliku künka ümber kasvavate harulduste, nagu hariliku pöogi, valge männi ja kreeka pähklipuu vaadeldavuse ja kasvutingimuste tagamiseks on oluline nende ümbrus avatuna hoida. Muinaslinnuse vallidel võiks samuti osaliselt likvideerida isetekkelist hariliku saare ja vahtra järelkasvu, mis varjutab vaateid efektsetele mitmeharulistele põlispärnadele. Pargi lagendikel on niitmise tulemusena kujunenud liigirikas niidutaimestik. Koosluste säilitamiseks on vaja jätkata pargi niitmist endiselt kord suve jooksul, soovitatavalt juulikuus. On võimalik taastada edela-suunast mõisasüdamesse toonud allee.

10. Pädaste mõisa park

Pädaste mõisa historitsistliku peahoone juurde kuuluvas pargis on kõige olulisem eri iseloomuga alade ning põhjapoolse eraldiseisva parkmetsa olemasolu, mis suurendab märkimisväärselt pargi maastikulist ulatust ja kujunduslikku vaheldust ning soodustab erinevate vajadustega liikide levikut. Park on esinduslik ja hooldatud ning samal ajal iseloomustab kõiki liigirühmi silmapaistvalt suur liigirikkus, mis näiteks sammalde puhul oli vaatlusaluste parkide suurim.

Peahoone ja mere vaheline ala on avatud ja pidevalt niidetava ilumurgaga pargiosa. Siin asuvates tiikides on võimalik hakata uuesti kalu kasvatama, nagu see ajalooliselt on olnud, või siis vastupidi – säilitada need puhtaveeliste elurikaste kaladeta veekogudena. Peahoonetagusel pargialal tuleks esile tõsta silmapaistvaid ja haruldasi puid ning kõrvaldada neid varjavad väheperspektiivsed puud, samuti täiendada põõsarinnat. Niitmise sageduse poolest jaguneb ala kaheks: vahetult peahoone taga asuvat muruala niidetakse tulenevalt selle pidevast kasutamisest tihedamini, põhjapoolses pargiosas aga tuleks soodustada liigirikka õitsva taimestikuga niidukoosluse kujunemist. Parkmetsas tuleb parandada valgustingimusi. See suurendaks parkmetsa mosaiiksust ning soodustaks rohttaimede levikut. Sissesõidualleede puhul on peamiseks restaureerimistegevuseks täiendavate istutuste tegemine ning puude hooldamine.

11. Tumala mõisa park

Tumala mõisa park eristub ülejäänud vaatlusalustest parkidest oma tervikliku regulaarse struktuuri poolest. Pargile on koostatud rekonstrueerimisprojekt, mida on asutud realiseerima. Selle kohaselt on taastamisel nii pargi keskne ku-

junduselement – risküliku- ja ruudukujuliste tiikide süsteem –, korrapärane teedevõrk kui ka osaliselt teid ääristanud puuderead, samuti parki ümbritsev kiviaed. Olukord pargis on võrreldes liikide inventeerimise ajaga märkimisväärselt muutunud ning seetõttu ei ole võimalik läheneda ülesandele samasugustel alustel kui teistes parkides. Samuti ei saa siin enam kõne alla tulla restaureerimine, kuna otsus on langetatud rekonstrueerimise kasuks.

Tumala pargi puhul ilmnesid kõige suuremad vastuolud kujunduslike eesmärkide ja elustikurühmade soovitude vahel. Näiteks peeti linnustiku puhul oluliseks sissesõiduallee põõsastiku vähemalt osalist säilimist, mis aga kujunduslikust seisukohast on küsitav. Samamoodi ilmnesid vastuolud mardikaliste puhul, mis oli seotud pargi puistu halva tervisliku seisundiga – dendrofiilsed mardikad olid kõige arvukamad just selles pargis. Nii linnustiku kui ka mardikaliste seisukohast peeti oluliseks jätta võimalikult palju alles õõnsustega puid ja põõsastunud piirkondi, samuti jalal kuivanud ja kuivavaid puid, aga kui üldiseks eesmärgiks on regulaarse struktuuri taastamine, siis see on teostatav vähesel määral ainult pargi kõige põhjapoolsemas osas. Suur osa halvas seisundis ja isetekkelistest puudest on juba rekonstrueerimise käigus kõrvaldatud. Tumala park on heaks näiteks sellest, et regulaarpargi puhul on kujunduslike ja liigikaitseliste eesmärkide ühendamine tunduvalt vastuolulisem kui vabakujundusliku pargi puhul.

Alljärgnevas tabelis (tabel 2) on parkide kaupa näidatud peamised tegevused töös käsitletavate parkide ökoloogilisel restaureerimisel ja nende tegevuste rakendatavus pakutud lahendustes.

Restaureerimis-tegevused	Audla	Koikla	Kuressaare	Kärkla	Lööne	Muhu	Mõntu	Oti	Pidula	Pädaste	Tumala
Vanade puude säilitamine ja hooldamine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/-
Puittaimestiku isetekkelise järelkasvu kõrvaldamine	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+
Puistute valgustingimuste parandamine	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+
Puit- ja rohttaimestiku liigirikkuse suurendamine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Sellele pargile omaste ajalooliste puittaimeliikide kasutamine	-	-	+	+	-	-	+	-	+	-	+/-
Mitmerindelise, erivanuselise ja mosaiikse taimestiku kujundamine (uued istutused, põõsarinne)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Restaureerimis-tegevused	Audla	Koikla	Kuressaare	Kärkla	Lööne	Muhu	Mõntu	Oti	Pidula	Pädaste	Tumala
Õitsvate ja söödavate viljade või seemnetega liikide eelistamine	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Mitmekesise niitmistsükliga alade kujundamine	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+
Niitmisel kõrgema rohttaimestikuga ribade jätmise	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	-
Surnud puidu ja lamapuidu säilitamine	+	+/-	-	+	-	-	+	+	+/-	+	-
Varjepaikade tekitamine (oksahunnikud, kändud, kivid jms)	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+/-

Tabel 2. Peamised tegevused parkide ökoloogilisel restaureerimisel ja nende rakendatavus Saare maakonna parkides/ Main ecological restoration activities in the studied parks and their applicability in the parks of Saare County

+ – tegevus oli rakendatav

- – tegevus ei olnud rakendatav või puudus selleks vajadus

+/- – tegevus oli osaliselt rakendatav

Järeldused

Restaureerimislahenduste põhjal saab öelda, et peaaegu kõiki elustikurühmade peatükis välja selgitatud võtteid oli võimalik neis rakendada. Seega üks peamine järeldus on, et kujunduslikke ja liigikaitselisi eesmärke on üldjuhul võimalik edukalt ühitada. Enamiku elustikurühmade puhul kattuvad liigikaitselised eesmärgid kujunduslikega ja on teineteist vastastikku toetavad. Teiseks võib vaatlusaluste parkide põhjal väita, et kujunduslik mitmekesisus on otseselt seotud looduslike liikide mitmekesisusega ning et pargid on paljudele elustikurühmadele olulised elupaigad. Kolmandaks on uuritud parkide näitel võimalik kindlaks teha hulk kõigile meie vanadele parkidele omaseid probleeme, mida saab restaureerimis- ja hooldustegevusega lahendada. Samuti ilmneb käsitletud parkide põhjal üheselt, et kujunduslikke ja liigikaitselisi eesmärke on kergem saavutada vabakujunduslikes kui regulaarsetes parkides.

Töö teoreetilise osa ning Saare maakonna parkide restaureerimislahenduste alusel on võimalik kokku võtta põhilised tegevused, mis ühendavad

parkide restaureerimisel ja hooldamisel kujunduslikke ja liigikaitselisi eesmärke. Olles hinnanud kõiki käsitletud elustikurühmade vajadusi pargis komplekselt, saab öelda, et kõigile rühmadele on soodne pargi mosaiiksus, erineva iseloomuga alade olemasolu, taimestiku liigirikkus ja mitmerindelisisus ning hooldamise järjepidevus. Kõik need omadused on sealjuures olulised ka kujunduslikust seisukohast. Vabakujunduslike parkide kujundus eeldab juba iseene-
 sest erivanuselist ja mitmerindelist puistut ning pargis peaks olema nii avatud, poolavatud kui ka suletud alasid, veekogusid, eri tihedusega puistuid ning üksikpuid. Regulaarse kujundusega parkides loob aga just taimede ühealisus ja suurus koos teedevõrgu, muude rajatiste ja üldise planeeringuga korrapärase pargistruktuuri. Seega ongi esmane ja kõige olulisem tegevus struktureerida pargiruum ning määrata kindlaks eri laadi ja erineva hooldusvajadusega osad.

Nii kujunduslikust kui ka liigikaitselisest seisukohast on üks vajaliku-
 maid ja tulemuslikumaid tegevusi puittaimestiku kujundamine. Eesti parkide puittaimestiku põhiosa moodustavad kodumaised liigid, kuid peale nende on sajandite jooksul parkidesse istutatud ka ohtralt võõrliike ning kodumaiste liikide kultuurvorme ja teisendeid. Pargikoosluste loomisel on olnud esikohal kujunduslikud kaalutlused ning see peaks olema lähtepunktiks ja eesmärgiks ka restaureerimise asudes. Samas on seda eesmärki võimalik siduda teiste liigirühmade vajadustega. Üks pargipuistute peamisi väärtusi on vanade laialehiste puude rohkus, mida meie looduslikes metsades näeb harva. Vanad puud loovad ühtlasi parkidele omase ajaloolise miljöö ning esteetilise keskkonna. Samal ajal on nad kasvupinnaks paljudele epifüütsetele sambla- ja sambliku-
 liikidele, seentele ning haruldastele või ohustatud, eeskätt puidu-, ködu- ja seenetoiduliste mardikatele. Sellistes puudes leidub õõnsusi nii suluspesitsetele lindudele kui ka teistele õõnepesitsetele. Õõnsuste ja lõhedega puud on varje- ja sigimispaikadena tähtsad ka nahkhiirtele. Seega on üks põhiliisi ülesandeid säilitada ja hooldada vanu puid. Selle kõrval on oluline ka esile tuua dendroloogilisi haruldusi ja silmapaistvaid üksikpuid, mis on tähtis peamiselt kujunduslikust seisukohast – tuleb tagada nende vaadeldavus, kuid see on otseselt seotud ka nende valgustingimuste parandamisega. Arvestades meie pargipuistute peamisi probleeme, ongi restaureerimisel üks tähtsaimaid tegevusi puistute valgustingimuste parandamine ning mosaiikse ehk ebaühtlase struktuuri kujundamine. See võimaldab kujundada mitmerindelisemat taimestikku ning soodustab rohttaimestiku ja samblike liigirikkust. Valgustingimusi tuleks parandada eeskätt isetekkelise puittaimestiku ja suurtele puudele allajäänud puude kõrvaldamisega, sest nende ohtrus on samuti meie parkide läbivaid tunnuseid. Pargi vähem käidavates osades on aga kasulik säilitada võimalikult suurt hulka erivanuselisi ja -kujulisi puid ning mitmes

lagunemisastmes surnud puitu, kuna see on vajalik samblike, seente, puidumardikate jt liigirühmade eksisteerimiseks.

Tihti on probleemiks põõsarinde puudumine või kiratsemine. Mitmerindeline taimestik on eriti tähtis parkide servaaladel, kuna see kaitseb puistut tuuletõmbuse eest ja võimaldab puistu sees kujuneda soojemal mikrokliimal. Tõmbetuule suhtes on tundlikud näiteks samblikud, aga ka nahkhiired, kellele ühtlaselt hõre puistu kaitset ei paku. Seega peaksid pargi servaalad olema tihedamad ja kogu pargis peaks kasvama paiguti alusmetsa ja põõsastikku. Sõltuvalt kujunduslikest kaalutlustest võib restaureerides osutada vajalikuks kavandada ka üheliigilisi istutusi, kuid elustiku seisukohast peaks olema eesmärgiks saavutada liigiline mitmekesisus. Mitmerindelist puistut ja eri tihedusega põõsastikku on vaja paljudele põõsa- ja lehelindudele, samuti tagab see suurema putukarohkuse. Linnustiku jaoks on alusmetsa raiest puutumatud piirkonnad väärtuslikumad kui ühtlaselt hõrendatud alusmets ning ka uusi põõsaid istutades tuleks eelistada suuremaid ja mitmeliigilisi rühmi üksikpõõsastele. Pargipuistute serva kujundamine lookleva, mitte sirgena suurendab samuti mikroelupaikade hulka eri liigirühmadele.

Et pargis leiduks eri vanuses puid ja seeläbi oleks tagatud pargi puistu järjepidevus, tuleks teha uusi istutusi. Bioloogilise mitmekesisuse seisukohast tuleks eelistada pärismaiseid liike, kuna nendega kaasnev elustikurikkus, näiteks selgrootute ja samblike hulk, on suurem kui võõrliikide puhul. Et aga parkide taimekooslused on juba algselt eesmärgipäraselt võõrliikidega rikastatud, siis on täiendliikidena õige kasutada ka ajaloolistele parkidele omaseid võõrliike, sealjuures neid, mis pakuvad toitu lindudele või putukatele, kellest linnud toituvad. Putukate liigirohkus ja arvukus on oluline nii lindudele, kahepaiksetele ja roomajatele kui ka nahkhiirtele ja teistele väiksematele imetajatele. Veekogu kaldal soodustavad seda kaldataimed, rohumaal rohtsed õistaimed ning puistus putukate mitmekesisust suurendavad puuliigid. Et selgrootud toituvad suures osas õietolmust ja nektarist, siis tuleb tagada, et pargis oleks õitsvaid taimi kogu vegetatsiooniperioodi vältel, mis on väga tulemuslik ka kujunduslikult.

Rohttaimestiku puhul on peamine ülesanne kujundada erineva niitmistsükliga alad. On soodne, kui pargis on nii regulaarselt niidetavaid madalmuruseid alasid, liigirikka õitsva niidutaimestikuga alasid, mida niidetakse alles pärast õistaimede seemnete valmimist, kui ka alasid, mida niidetakse harva või üldse mitte ja kust riisutakse harvem ka lehti. See soodustab mitmekesise rohttaimestiku kujunemist, mis omakorda loob elutingimused suuremale lindude ja selgrootute hulgale. Kujunduslikult pakub suuri varieerimisvõimalusi puistute serva ning puude, põõsaste ja kivide ümber kõrgema taimestikuga ribade jätkmi-

ne, mis on samal ajal väärtuslik päevane varjupaik kahepaiksetele, roomajatele ja pisiimetajatele, aga soodne ka selgrootutele. Varjupaikadeks ja ühtlasi selgrootute talvituspaikadeks on ka lamapuit, kändud, oksahunnikud, kivid ja müüripraad.

Veekogud tagavad varieeruvaid niiskustingimusi nii sammaldele kui ka samblikele, kuid ka teistele elustikurühmadele: lindudele, nahkhiirtele, kahepaiksetele ja selgrootutele. Lindudele ja kahepaiksetele on seejuures vaja vähemalt üht lauget kallast, et nad saaksid liikuda vee ja maismaa vahel. Kahepaiksetele on eriti sobiv päikesepaistele avatud seisuveekogu, nagu tiik või järv, kus vesi saab soojeneda. Vajaduse korral peaks parandama veekogu valgustingimusi, samuti vältima umbekasvamist ja taimestiku vohamist. On soodne, kui veekogu kaldad on kohati taimestatud ning kohati avatud. Maismaataimestik pakub pelgupaika veelindudele ja kahepaiksetele ning mitmekesine veekogusisene taimestik suurendab märkimisväärselt pargi putukarikkust.

Parkides asuvad hooned on otseselt vajalikud pesitsemiseks ja varjupaikadeks lindudele ja nahkhiirtele, viimastele on talvitumisaikadena eriti olulised vanad mõisakeldrid. Seetõttu tuleks hooned ja rajatisi hooldades ja remontides pidada silmas ka lindude pesitsusvõimalusi ja -aegu ning kohandada võimaluse korral vanu keldreid nahkhiirtele talvitumisaikadeks. Mitmesugused väikevormid ja rajatised on aga kasvupinnaks sammaldele ja samblikele, mille olemasolu väärstab ajaloolist miljööd märkimisväärselt.

Pargi hooldustöödel tuleb vältida sünteetiliste taimekaitsevahendite kasutamist, kuna neil on lindudele, selgrootutele, pisiimetajatele ja kahepaiksetele nii otsene kui ka kaudne negatiivne mõju. Samal põhjusel tuleb veekogudest liigse taimestiku eemaldamisel kasutada üksnes mehhaanilisi võtteid.

Kokkuvõte

Park on ühest küljest inimese loodud arhitektuurne kompositsioon, kuid teisest küljest omaette terviklik ökosüsteem, kus elustikurühmad on omavahel tihedas seosevõrgustikus. Muutused ühes rühmas põhjustavad muutusi teistes ning lisaks looduslikele mõjuritele sõltuvad need muutused otseselt ka inimtegevusest ja selle intensiivsusest. Paljud muutused on suunatud ja saavutatavad õigesti valitud restaureerimis- ja hooldusvõtetega ning sihipärase ja järjepideva tegevusega on võimalik märkimisväärselt suurendada nii parkide kujunduslikku väärtust kui ka elurikkust.

Vanad pargid on sümbioos kunstist, ajaloost ja loodusest ning käesoleva uurimistöö peamine eesmärk oli lahendada kompromissülesanne, kuidas

arvestada restaureerimisel kõiki nende väärtusi. Üheteistkümne Saare maakonna looduskaitsealuse pargi põhjal pakutud restaureerimislahendused tõestasid selle võimalikkust. Töö lõpptulemuseks on teoreetilise osa ja restaureerimislahenduste põhjal välja pakutud soovitatavate praktiliste tegevuste kogum parkide restaureerimisel ja hooldamisel, mille rakendamine vastab nii kujunduslikele kui ka liigikaitselistele eesmärkidele.

LISA 1: Soovitatavad tegevused parkide restaureerimisel ja hooldamisel elustikurühmade kaupa / **ANNEX 1:** *Recommended activities in park restoration and maintenance by biotic groups*

Puittaimed:

- vanade puude säilitamine ja hooldamine;
- dendroloogiliste harulduste kasvutingimuste ja vaadeldavuse tagamine;
- liigirikka, erivanuselise ja mitmerindelise koosluse kujundamine;
- puistute ja silmapaistvate üksikpuude valgustingimuste parandamine;
- puistute mosaiikse struktuuri kujundamine;
- põlispuude järjepidevuse tagamine;
- põõsarde taastamine ja hooldamine;
- restaureerimisel ajalooliselt kasutatud liikide (nii pärismaiste kui ka võõrliikide) eelistamine;
- õitsevate taimede tagamine kogu vegetatsiooniperioodi jooksul;
- uusi istutusi kavandades söödavate viljade või seemnetega liikide eelistamine;
- puistuservade kujundamine tihedama, mitmerindelisema ja võimaluse korral looklevana;
- puuvigastuste ja liiga tiheda puistustruktuuri vältimine, hoidmaks ära seenhaigusi;
- sügisvärvestega arvestamine;
- metsailmelistes osades erivanuselist, kahjustatud või erikujuliste puude ja eri lagunemisastmes surnud puidu säilitamine.

Rohttaimed:

- mitmekesise hooldustsükliga alade kujundamine:
 - regulaarselt hooldatavad ilumurud pargi esindusosades;
 - kord või kaks aastas niidetavad eri ajal (kevel, suve keskpaigas või lõpus) õitsevad kooslused, mida niidetakse esimest korda pärast õistaimede seemnete valmimist ning vajaduse korral teist korda enne sügisei külmi, et talveks ei jääks kõrget kulu;

- poolvarjulised pargiosad, mida niidetakse kord aastas (septembris);
- vähe või üldse mitte niidetavad ja riisutavad alad pargi metsailmelistes osades;
- niitmisel puistute serva ning puude, põõsaste, veekogude ja kivide ümber kõrgema taimestikuga ribade jätmine;
- avatud aladelt pärast seemnete varisemist niite äravedamine.

Samblad:

- vanade laialehiste puude säilitamine;
- mitmekesiste kasvutingimuste tagamine: avatud, poolavatud ja suletud alad, mitmesugused kasvupinnad;
- veekogude olemasolu ja nende puhtuse tagamine;
- veekogude kallaste kujundamine vahelduvalt varjulisemate ja avatumatena.

Samblikud:

- heade ja mitmekesiste valgustingimuste tagamine;
- puistu mosaiikse struktuuri kujundamine, et pakkuda mitmesuguseid mikrokliimaatilisi tingimusi;
- võsastumise ärahoidmine (regulaarne niitmine);
- põlispuude säilitamine, kuna vanadel puudel on samblikurikkus enamasti suurem;
- erivanuselist puude olemasolu tagamine, kuna vanade ja noorte puude samblike liigiline koosseis erineb;
- parkide servaalade kujundamine tõmbetuule vältimiseks tihedama ja mitmerindelisena;
- veekogude olemasolu ja nende puhtuse tagamine.

Seened:

- vanade puude säilitamine;
- kändude ja raiejäätmete säilitamine;
- eri lagunemisastmes lamapuidu säilitamine.

Selgrootud:

- liigirikka taimestiku kujundamine;
- mosaiikse ja mitmerindelise taimestiku kujundamine;
- õitsevate taimede tagamine pargis kogu vegetatsiooniperioodi jooksul (puud, põõsad, rohttaimed);
- nektaririkaste taimede rohkuse tagamine (eriti liblikavalmikutele);
- veekogude olemasolu ja nende puhtuse tagamine;

- mitmekesise vee- ja kaldataimestiku kujundamine;
- talvitumiseks peitumiskohtade tagamine (kivid, puutükid, oksahunnikud, hoonepraod jms);
- vanade, õõnsustega ja seeneviljakehadega puude säilitamine (eriti mardikalistele);
- surnud ja eri lagunemisastmes puidu säilitamine (sh oksad, tüved, lehed);
- sünteetiliste taimemürkide vältimine.

Kahepaiksed:

- puhtaveeliste ja päikesepaistele avatud seisuveekogude kujundamine;
- veekogu vähemalt ühe kalda laugena kujundamine;
- mitmekesise veetaimestiku kujundamine, mis tagab suurema selgrootute fauna;
- veekogude umbekasvamise ja taimestiku liigse vohamise vältimine;
- sünteetiliste taimemürkide vältimine;
- veekogusid puhastades mehhaaniliste võtete eelistamine keemilistele;
- veekogude läheduses, aga ka mujal pargis osaliselt kõrgema rohustuga alade säilitamine;
- kalade kasvatamise vältimine.

Roomajad:

- selgrootute rohkuse tagamine;
- varjepaikade tagamine (kõrgem rohustu, oksahunnikud, kivid, kännud, lamapuit jms).

Linnud:

- pargi mosaiiksuse ja eri iseloomuga alade tagamine;
- vanade õõnsuste ja tüvelõhedega puude säilitamine;
- põõsarinde tagamine;
- veekogude olemasolu ja nende puhtuse tagamine;
- erineva niitmissagedusega alade kujundamine (regulaarselt niidetavad maldamurused alad, kord või kaks aastas niidetavad niidud ja harva või üldse mitte niidetavad alad, kust ka lehti riisutakse vähem);
- liigirikka ja mitmerindelise taimestiku kujundamine, mis tagab paremad pesitsusvõimalused ja suurema putukate hulga;
- istutusi kavandades söödavate viljade või seemnetega (marjad, pähklid, käbid) liikide eelistamine;
- surnult seisvate puude säilitamine;
- eri lagunemisastmes lamapuidu säilitamine;
- suuremate põõsarühmade eelistamine üksikutele põõsastele;

- avapesitsejatele varjet pakkuvate okaspuude istutamine;
- alusmetsa kasvu soodustamine parkide metsailmelistes puistuosades;
- raiete puhul puutumata piirkondade säilitamine ja ühtlaselt hõrendatud alusmetsa vältimine;
- õierohke taimestiku kujundamine (puud, põõsad, rohttaimed), mis tagab suurema putukarikkuse;
- veekogude kallaste kujundamine osaliselt laugena ja osaliselt taimestatuna;
- raiete vältimine lindude pesitsemisperioodil;
- sünteetiliste taimekaitsevahendite vältimine;
- keskelt lahku või servast serva niitmisviisi eelistamine.

Nahkhiired:

- pargi mosaiiksuse ja mitmekesise struktuuri tagamine;
- põlismetsailmeliste puistuosade säilitamine;
- veekogude olemasolu ja nende puhtuse tagamine;
- vanade õõnsustega puude säilitamine;
- hoonete ja keldrite kohandamine sobivateks varje- ja talvitumisaikadeks;
- alleede ja vaatesihtide lennukoridoridena avatuna hoidmine;
- veekogu lähedal kaitset pakkuva puistu tagamine;
- parkide servaalade kujundamine tihedama ja mitmerindelise;
- kogu pargis paiguti alusmetsa ja põõsastiku säilitamine;
- putukarohkust soodustava taimestiku kujundamine;
- veekogudes liigse taimestiku vohamise vältimine;
- tugeva öise valgustuse vältimine;
- purskkaevude ööseks väljalülitamine;
- sünteetiliste taimemürkide vältimine.

Teised väiksemad imetajad:

- sobiva toidu tagamine: selgrootud, kahepaiksed, marjad, seemned jms;
- varjupaikade, nagu lamapuidu, kändude, oksahunnikute tagamine;
- niitmisel puude, põõsaste ja kivide ümber tihedama ja kõrgema taimestiku- ga rohttaimeribade jätmine.

Art and Nature in Parks

Combining Design Objectives and Biodiversity Conservation Objectives in Park Restoration and Maintenance on the Basis of Case Studies of Protected Parks in Saare County, Estonia

Urve Sinijärv

A park is, on the one hand, a man-made architectural composition but, at the same time, also an integral ecosystem on its own, in which biotic groups coexist in a complex network of interrelations. Changes in one group cause changes in others and, in addition to natural impacts, they also depend directly on human activity and its intensity. Many changes can be directed and achieved by means of properly chosen restoration and maintenance techniques, and purposeful and consistent activities may significantly increase both the design value and the biodiversity of parks.

Old parks represent a symbiosis of art, history and nature, and the main objective of the present thesis was to solve the trade-off task of taking all these values into consideration in park restoration. The suggested restoration solutions for eleven protected parks in Saare County proved it possible. The final outcome of the thesis is a set of suggested practical activities, suggested on the basis of the theoretical part and the restoration solutions, for restoration and maintenance of the parks in line with both the design objectives and species conservation objectives.